

BAKI NEFTİ VƏ AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİNİN SİYASİ TALEYİ

Açar sözlər: Bakı nefti, AXC-nın siyasi taleyi, neft şirkətləri
Key words: Baku oil, political destiny of the ADR, oil companies.
Ключевые слова: Бакинская нефть, политическая судьба АНР, нефтяные компании.

XIX əsrin II yarısı – XX əsrin əvvəllərində Şimali Azərbaycan iqtisadiyyatının əsasını heç şübhəsiz ki, neft sənayesi təşkil edirdi. Bu da səbəbsiz deyildi. Çünki, məhz bu dövrdə Rusiya imperiyasının müstəmləkəçi olan Şimali Azərbaycanın Bakı şəhəri 1872-ci ildə çar hökumətinin qərarı ilə 1807-ci ildə neftlə bağlı təbiiq edilən iltizam sisteminin ləğvindən sonra neftçixarma işinin mərkəzinə çevrildi. Neftli torpaqlarının müsadirə (hərrac və ya auksiona çıxarmaqla – C.B.) yolu ilə satışının təşkili çox qısa bir müddət ərzində buraya çox böyük miqdarda daxili və xarici kapitalın axınına səbəb oldu. 1873-1898-ci illər ərzində Bakı neft sənayesində Azərbaycan milli kapitalının H.Z.Tağıyev, A.M.Nağıyev, A.M.Muxtarov, A.Ş.Əsədullayev, İ.Hacinski, Aşurbəyovlər qardaşları və başqaları ilə yanaşı, Avropa və Çar Rusiyası kapitalının Rotşild, Nobel qardaşları, Ceyms Vişəun-nun başçılığı ilə Britaniya kapitalı təmsil olunmuşdu. Böyük Britaniya kapitalının nümayəndələri 1885-ci ildə Bakıya gəldikdən sonra burada yeni səhmdar cəmiyyətləri yaratmaqla bərabər, onlar hələ də neft müəssisələrinin alışı ilə məşğul idilər. İngilis kapitalını burada bir neçə maliyyə qrupları təmsil edirdilər. Bu qruplardan birinə Böyük Britaniya Bankının direktoru E.Hubbard, digər qrupa isə A.Styuart və F.Zeyn başçılıq edirdi. E.Hübbartın rəhbərlik etdiyi qrupa H.Çladston, D.Kiston, C.Mur, V.Conson, K. və V.Vernerlər daxil idilər və onlar Azərbaycan milli kapitalının tanınmış nümayəndəsi H.Z.Tağıyevdən kerosin yağı, sulfat turşusu istehsal edən zavodu, neft kəmərinə, neftdaşıyan donanmanı, dəmiryol sistemləri parkını və neft kerosin anbarını 5 milyon rubla satın almışdılar. Qeyd etmək lazımdır ki, iltizam sisteminin ləğvindən sonra neftlə zəngin sahələrin böyük hissəsi rus, yəhudü və erməni kapital nümayəndələri tərəfindən ələ keçirilmişdi. Bu dövrdə neftli torpaqları olan şəxslər içərisində yalnız H.Z.Tağıyevin adı var idi [11, 282].

Avropa kapitalı isə Nobel qardaşlarının təmsalında artıq 1873-cü ildə neftli torpaqlarının hərrac satışında iştirak edərək Balaxanı, Sabunçu və digər ərazilərdə neftli torpaq sahələri almışdı. Neftli torpaq sahələrinin hərrac yolu ilə satışından sonra Bakı neft sənayesində neftin çıxarılması, emalı, satışı, daxili və xarici bazarlara çıxarılması işi ilə məşğul olan şirkətlərin sayı çox sürətlə artmağa başladı. İltizam sisteminin ləğvindən keçən bir ildən sonra, yəni 1873-cü ildə Bakıda 12 şirkət fəaliyyət göstərdiyi halda, onların sayı 1879-cu ildə 79, 1900-cü ildə isə 146-ya çatmışdı [11, 282]. Qeyd etmək lazımdır ki, qoyulan kapital öz bəhrəsini verməyə başlamışdı. Belə ki, Nobel qardaşlarının əldə etdikləri gəlirin miqdarı 1874-cü ildə 3 milyon rubl olduğu halda, 1885-ci ildə bu rəqəm 15 milyona çatmışdı [11, 282]. Bakı neft sənayesində neftçixarma işində müxtəlif texniki üsullar təbiiq olunurdu. Neft quyusuna zərbə vurmaq və uzunsov vedrə (jelonka) təbiiq etmək üsulları neftçixarma işində üstünlük təşkil edirdi. XIX əsrin 70-ci illərinin II yarısından başlayaraq neftçixarma işində əl əməyini buxar mühərrikləri ilə əvəz edilməsi neft sənayesində bir çevriliş idi. Bu yeniliyin təbiiq nəticəsində əgər 1875-ci ildə Bakı neft sənayesində 35 qazma quyusu olduğu halda, 1900-cü ildə onların sayı artıq 1710-a çatmışdı [11, 282]. Buna müvafiq olaraq Bakı neft sənayesində neftin hasilatı 1870-ci ildə 1.482.100 pud (1 pud – 16 kiloqrama bərabərdir – C.B.) olduğu halda, bu rəqəm 1898-ci ildə 489.000 pud olmuşdu [11, 282]. 1918-ci ilin iyunun 5-də cəllad S.Şaumyanın sağ əli Bakı Soveti Neft Komitəsinin sədri Ter-Qabrelyana neft şəhərini nəyin bəhəsinə olursa-olsun saxlamaq, mümkün «olmadığı təqdirdə şəhəri yandırın» əmrini verən, «canab milyard» ləqəbini daşıyan C.Rotfellerin ayırdığı milyonlar hesabına Rusiyada hərbi çevriliş edərək hakimiyyəti ələ keçirən V.İ.Lenin, Bakı neft rayonunda 1895-ci ildə 384 mln. pud, 1902-ci ildə isə 637,7 mln. pud neft hasil edildiyini və «demək olar ki, bütün neft Bakı quberniyasında çıxarılır» ifadəsini işlətmişdi. Bu ifadənin «Sovet hakimiyyətinin banisi» tərəfindən işlətməsi təsadüfi deyildi. Çünki, XIX əsrin 70-90-cü illərində Bakı nefti beynəlxalq münasibətlərdə, xüsusilə də böyük

dövlətlər arasında olan münasibətlərdə xüsusi yer tuturdu. Belə bir fakt da təsadüfi xarakter daşıyırdı ki, dünyanı yenidən bölüşdürmək üzrə XX əsrin əvvəlində yaranma prosesi başa çatmış iki hərbi siyasi bloka daxil olan birliyin üzvləri – Böyük Britaniya, Fransa və Çar Rusiyasına məxsus neft şirkətləri 25 ildən artıq bir dövr ərzində Bakı neft sənayesində təmsil olunmuşdular. 1917-ci ilin aprelində I Dünya müharibəsinə «Antanta» bloku tərəfindən qoşulan ABŞ-ın «Standart oyl» şirkətinin nümayəndəsi Herbert Tvidt hələ 1880-ci ildə Bakıya gəlmiş və burada təmsil etdiyi şirkət üçün konsessiya almağa da say göstərmişdi. Bakı neft rayonunda neft hasilatı üzrə pay almağa nail olmayan ABŞ-ın neft məqnatı burada fəaliyyət göstərən Avropa neft şirkətlərinin məxfi şəkilə səhmlərini almağa başlamışdı. Burada əsas məqsəd öz inkişaf sürətinə görə ABŞ-ı geridə qoyan Bakı neft rayonunun imkanlarının genişlənməsinin qarşısını almaq idi. Bu məqsədlə ABŞ deyil, həm də Avropa ölkələrinin neft şirkətlərinin məxfi nümayəndələri də səyyah adı ilə Bakıya gəlir, özlərini tədqiqatçı kimi təqdim edərək neftli torpaqlarla maraqlanırdılar. Belə «səyyah»lardan biri isveç mənşəli Stiven Hedin idi. Öz cəsusluq fəaliyyəti ilə çoxdan diqqəti cəlb edən bu şəxs 1885-ci ildə Bakıya gəldikdən sonra Cənubi Azərbaycan və Mərkəzi Asiya ölkələri ilə «maraqları» və missionerlik fəaliyyəti ilə məşğul olmuşdu. Burada XX əsrin 40-50-ci illərində keçmiş SSRİ Neft Sənayesi Naziri N.K.Baybakovun referenti işləmiş Avqust Qermanoviç Helkvristin bu gün müstəqil Azərbaycan dövlətinin öz siyasi, iqtisadi və hərbi qüdrətinin yaradılmasında müstəsna yeri olan Azərbaycan Xəzər dəniz neft sənaye sahəsinin yaradılmasına hər vasitə ilə mane olmaq üçün artıq əvvəlcədən düşünülmüş və gələcək çirkin niyyətli məqsədlər üçün göstərdiyi fəaliyyəti də xatırlatmaq yerinə düşür. N.Baybakovun tapşırığı ilə tanınmış Azərbaycan alimi, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, AMEA-nın müxbir üzvü, geologiya-minerologiya elmləri üzrə elmlər doktoru, professor Baba Babazadəni nə Abşeron yarımadasında, nə də Xəzər dənizində neftin olmaması [5, v. 145] ilə bağlı SSRİ Neft Sənayesi Naziri adına rəsmi ərizə yazmağa məcbur edən bu zəmanə zamanı hansı çirkin niyyətlər güddüyü indi artıq bəzə məlumdur.

Bu hadisələr arasında yalnız zaman fərqi var, amma Azərbaycan xalqının təbii sərvətlərinə daima göz dikən düşmənlər indi də öz cinayətkar planlarını qurmaqda davam edirlər. Bütün bunlara baxmayaraq qeyd etmək lazımdır ki, 1898-1903-cü illərdə Bakı neft sənayesinə qoyulan bütün kapitalın 56 %-i xarici kapitalın payına düşürdü. Bu da bir danılmaz həqiqətdir ki, bütün bunlarla yanaşı əldə edilən gəlirdən götürülən onun əsl sahibi olan Azərbaycan xalqının deyil, Rusiya imperiyasının yurtcu maraqlarının təmin edilməsinə sərf edilirdi. Çar Rusiyasının və onun müttəfiqlərinin maraqlarının təmin edilməsinə yönəldilməsinə təşkil etmək üçün hökuməti yeritdiyi siyasət neft sənayesində inhisarlar – bank kapitalı ilə sənaye kapitalının birləşməsi ilə nəticələnirdi. 1888-cü ildə «Bakı neft sənayeçiləri qurultayı» adlı təşkilatın yaradılması bu prosesin bariz nümunəsi idi. Əsrin sonunda Bakı nefti dünyada çıxarılan neftin 52 faizini, Çar Rusiyasında isə çıxarılan neftin 95 faizini verirdi. 1900-1905-ci illərdə Bakı neft mədənlərindən hər il orta hesabla 10 milyon ton neft çıxarılırdı. 1914-cü ildə isə, yəni I Dünya müharibəsi başlayan zaman neftçixarmanın həcmi 7,5 milyon tona enmişdi [9, 347].

Bundan əlavə neftin satışında da çox böyük dəyişikliklər baş vermişdi. 1900-cü ilə müqayisədə, Bakı neftinin qiyməti, 1911-ci ildə 50 %, 1912-ci ildə isə 86 faiz bahalaşmışdı. Bunun səbəbi isə Bakı neft sənayesində təşkil olunan və əsas məqsədləri Azərbaycan xalqına məxsus bu qiymətli təbii sərvətin talan edilməsi olan Avropa və Çar Rusiyası neft şirkətlərinin yeritdikləri talan qərarə siyasətin nəticəsi idi. Burada daha çox üç böyük şirkətin ruslara məxsus «Produql», isveçşasilili, lakin Rusiya tələbləri olan Nobel qardaşlarına məxsus «Nobel Mazut» və ingilislərə məxsus «Royal Danc Sell»in qarətçi fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. «Nobel Mazut» şirkəti hazır ki kerosinin 77 %-nin, artıq qalan neft məhsullarının isə 56 %-nin satışını öz əlində cəmləşdirmişdi [9, 347]. I Dünya müharibəsi ərəfəsində Bakı neft mədənlərindən 489 milyon pud neft çıxarılmış və buradan dünya ölkələri bazarlarına satış üçün 322,2 milyon pud müxtəlif neft məhsulları çıxarılmışdı [9, 351].

Bakı neft rayonunda çıxarılan və ixrac edilən neftin həcmi göstərir ki 1914-1918-ci illərdə öz coğrafi miqyasına görə insanlıq tarixində dünyanı yenidən bölüşdürmək üçün başladılmış I Dünya müharibəsində vuruşan dövlətlərin öz cinayətkar hərbi-siyasi məqsədlərinə çatmaq üçün bu strateji məhsulun beynəlxalq münasibətlərdə hansı rol oynadığını bir daha sübut edir. Qeyd etmək lazımdır ki, başqa enerji resurslarından fərqli olaraq neft, hərbi siyasətdə həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Buna

görə də I Dünya müharibəsində benzin, kerosin və digər məhsulların istehsalı üçün neft emalı təmin edən strukturların olmadığı halda hər hansı başqa bir səbəbdən danışmaq yersiz idi. Çar Rusiyasının müstəmləkəsi olan Şimali Azərbaycanın dünyanın neft mərkəzi rolunu oynayan Bakı neft rayonu bütün bu imkanlara malik idi və buna görə də Bakı neft rayonu böyük dövlətlər üçün sonsuz qarət mənbəyi, Azərbaycan xalqı üçün isə talan olunmaq və yoxsullaşmaq faktı ilə üz-üzə qalmaq qəbətəti idi.

I Dünya müharibəsi illərində Böyük Britaniyanın hərbi-dəniz donanması naziri məşhur: «...əgər neft krallığıdırsa, Bakı onun tacıdır» cümləsinin müəllifi Uinston Çorçill tərəfindən donanmanın kömrüklə deyil, neftlə işləməsi üzrə qanunu Böyük Britaniya parlamentində qəbul edilmişdi. I Dünya müharibəsi ərəfəsində ingilis geoloqları tərəfindən Yaxın Şərq ölkələrində neft yataqlarının aşkar edilməsi və 1909-cu ildə «İngilis-İran neft şirkətinin» yaradılması faktı bu fikri söyləməyə əsas verir ki. Böyük Britaniya imperiyasının Ön Asiya siyasətində neft amili xüsusi yer tuturdu. Məhz həmin Uinston Çorçill təkidilə hökumətdən «İngilis – İran neft» şirkətinin səhmlərinə dair nəzarət paketlərinin alınmasını tələb etmişdi. Bu isə onu göstərir ki, bu dövrdə Yaxın Şərq nefti təkcə iqtisadi deyil, həm də ilk növbədə siyasi xarakter daşımağa başlayır. 1914-cü ildə Böyük Britaniya parlamentində U.Çorçillin təklifi qəbul edildikdən sonra I Dünya müharibəsi başlamışdı. Neftin dövlətlərə və beynəlxalq münasibətlərdə həlledici amilə çevrilməsi, I Dünya müharibəsini «motorlar müharibəsi»nə çevrildi. Aviasiya və tankların istehsalı hərbi-strateji zərurətə çevrildi və Almanyanın hərbi-siyasi dairələri müharibədə öz məğlubiyyətlərinin əsas səbəbini neft yanacağı ilə işləyən tankın və aviasiyanın orduda bütün gücü ilə işlədilməsində gördüldülər. Neft təkcə yanacaq, sürtgü yağları deyil, həm də döyüş sursatları – partlayıcı maddələr istehsalı üçün də istifadə olunurdu. Məhz, I Dünya müharibəsi zamanı vuruşan dövlətlərin ordularında yanacaq ilə işləyən tank, avtomobil və təyyarələrlə yanaşı, neftdən hazırlanmış döyüş sursatlarından istifadə olunmuşdu. Tank hərbi əməliyyatların əsas atributuna çevrilmişdi. I Dünya müharibəsinin başlanması Çar Rusiyası üçün ağır zərbə olsa da, özünü Bakı neftinin hesabına o dövrdə çox qiymətli dövlət hesab edirdi. Müharibənin başlanması və bu müharibə Böyük Britaniya, Fransa, Çar Rusiyası, Almaniya və 1917-ci ildə ABŞ-ın müharibəyə qoşulması ilə neftə olan tələbatı artması onun dünya bazarında qitəliyinə səbəb oldu. Nəticədə neft hasilatının həcminə görə Bakı, ABŞ, Qacarlar İranı və Meksikani da ötib keçmişdi. 1914-1917-ci illər ərzində Bakı neft rayonunda 28683 min ton neft çıxarılmışdı ki, bu da ümumdünya neft hasilatının 75 %-ni təşkil edirdi [9, 358].

Buna görə də Antanta ölkələrinin əsas rəqibi olan Almaniya ilə müqayisədə hərbi üstünlüyü özünü açıq şəkildə göstərirdi. Elə bu səbəbdən də Böyük Britaniyanın Baş Naziri Lloyd Corc Azərbaycan neftinin Almaniya satışının dayandırılmasını təkidlə tələb edirdi. 1917-ci ildə Rusiya imperiyasının süqutu Qafqaz cəbhəsində çox böyük boşluqların yaranmasına səbəb oldu. Hər iki hərbi-siyasi bloka daxil olan dövlətlərin ordularının Bakıya yürüşə başladığı.

Neftin I Dünya müharibəsində həlledici vasitə olduğunu əyani olaraq görə və məğlubiyyətə düşər olan Almaniya və onun müttəfiqi olan Osmanlı dövlətinin də Bakı ilə bağlı planları mövcud idi. I Dünya müharibəsi illərində Osmanlı dövlətinin iqtisadiyyatı ağır vəziyyətə düşmüşdü və onun neft məhsullarına böyük ehtiyacı var idi. Buna görə də 1918-ci ilin payızında Osmanlı dövləti ilə AXC-ti arasında imzalanmış müqaviləyə əsasən AXC hökuməti Osmanlı dövlətinə 1 milyon lirə dəyərində neft və neft məhsullarını satmaq öhdəliyini götürmüşdü. Buna görə də 15 oktyabr 1918-ci il tarixdə Osmanlı dövlətinin Şərq Orduları Qrupunun komandanı Xəlil paşanın müdafiə naziri Ənvər Paşaya vurduğu sifərlə teleqram Bakı neft mənbələri ilə bağlı hansı planların nəzərdə tutulduğunu aydın görür: «Bu gün Bakıdakı anbarlarda toplanmış olan neft və mazutun bugünkü fiyatlara görə qiyməti yüz milyonlarla lirə təşkil edir. Tanrının bir lütfü olaraq əldə etdiyimiz bu qaynaq bütün maliyyə sıxıntımızı qarşılıyaacaq mahiyyətdədir... Bakı uğrunda apardığımız iki-üç müharibədə üç minə yaxın can kəsb etdik. Bundan dolayı Bakı vətənin ən böyük hissəsindən fəth hansı olaraq bizim və Azərbaycanın yararlanması lazımdır» [7, 221-222]. Bundan əlavə Osmanlı dövlətinin Tu-berançı siyasəti baxımından da Bakı şəhər türk dünyası üçün həm də bir açar rolunu oynamaq idi. Qeyd etmək lazımdır ki, 1918-ci ilin noyabrın sonunadək Bakıda olan Osmanlı dövləti hərbi komandanlığı tərəfindən neft məhsullarının daşınması üçün Bakı-Batım ağ neft (Kerosin – C.B.) kəmərinin təmiri üçün tədbirlər görüldü və Bvakidən Batum terminalına Türkiyə və Almaniya üçün hər gün ən azı 23

sisternə neft daşıyırdı [8, 41]. Amma Almaniyə Bakı nefti məsələsində öz müttəfiqi olan Osmanlı dövlətinə heç də etibar etmirdi. Alman komandanlığı Ukrayna və Qara dəniz vasitəsi ilə Gürcüstana çıxmaq və oradan Bakı istiqamətdə irəliləməyi planlaşdırmışdı.

Almanların təzyiqi ilə Gürcü fraksiyasının Cənubi Qafqaz Seymindən çıxaraq öz «dövlət müstəqilliklərini elan etmələri» də Bakı nefti ilə bağlı idi. Buna görə də Yaxın Şərqlə hərbi teatr meydanından Alman komandanlığının qərarı ilə general fon Kressin hərbi hissələrinin Gürcüstana göndərilməsi də təsadüfi deyildi. Almaniyə Baş Qərargah rəisinin müavini E.Lyüdenfordun «... onun yarıncıya olan ehtiyaclarını yalnız Bakı nefti hesabına təmin etmək mümkün olan» sözü yuxarıda deyilən fikri təsdiq edir. Lakin almanların planlarından xəbərdar olan Böyük Britaniya hərbi komandanlığı general L.Denstrivilin 1000 nəfərlik hərbi desant qrupunun Qacarlar İrəninin Ənzəli şəhərindən Bakıya yeridilməsinə razılıq verdi. Burada bir tarixi siyasi məqama xüsusi diqqət yetirmək yerinə düşərdi. Mütəasir dövrdə I Dünya müharibəsi tarixinə həsr olunmuş elmi ədəbiyyatın tam əksəriyyətində vuruşan dövlətlərin əsas məqsədlərinin Osmanlı imperiyası mülklərinin bölüşdürülməsi olduğu göstərilir. Lakin nə üçün və hansı «etdiyi günahlara» görə Osmanlı dövlətini və bu dövlətə yaradan türk xalqını cəzalandırmaqda məqsəd nə idi? göstərilir. Osmanlı imperiyası, Qacarlar İrəni və Cənubi Qafqazın Bakı neft rayonunun tükənməz enerji resursları ilə zəngin olduğunu bilən Böyük Britaniya və Çar Rusiyasının hərbi-siyasi dairələri 1828-ci il Türkmənçay, 1907-ci ildə isə bütün Qacarlar İrəni öz nüfuz dairələrinə bölən yirtici xislət sahibi olan bu dövlətlər Fransanı da cəlb etməklə Osmanlı imperiyası ərazilərinə daxil olan enerji resursları ilə zəngin Yaxın və Orta Şərqlə ölkələrini öz aralarında bölüşdürməyi planlaşdırmışdılar.

1915-1916-cı illərdə Çar Rusiyası-İngiltərə, Çar Rusiyası – Fransa və İngiltərə-Fransa iki tərəfli keçirilən məxfi görüşlərdə əldə edilən razılışmalar da bunu təsdiq edir [10, 279]. Osmanlı dövlətini məhv etmək və onun ərazilərini bölüşdürmək üçün müxtəlif qondarma «səbəb və bəhanələr» axtarıb tapan və yaxud öz yirtici xislətlərinin məhsulu olan xristian təəssübkeşliyi pərdəsi altında dağıdıcı planlar quran bir vəhşi avropalılardan vəhşi övladları guya müsəlman dininin hakim olduğu bu dövlətdə xristianların, xüsusilə də xristian kilsəsinin bidaətçi saydığı qriqoryan ermənilərinin incidildiyi, insani haqlarının pozulduğunu bəhanə edərək onlardan Osmanlı dövlətini dağıtmaq üçün bütün mümkün olan və olmayan vasitələrdən istifadə etməyə başladılar. 1914-cü ildə olan I Dünya müharibəsinin təşəbbüskarı olan Kayzer Almaniyasının zərər «müttəfiqi» olan Osmanlı imperiyası hökumətini və bütün türk xalqını 1915-ci il aprelin 22-də vətəndaşları olduqları dövlətə xəyanət etdiklərinə görə 2345 erməni terrorçunun həbs edilməsinə «soyqırım» cinayəti kimi qələmə verən başda Böyük Britaniya və ABŞ olmaqla Antanta ölkələri Osmanlı dövlətini məhv edilməsi qərarını artıq vermişdilər. I Dünya müharibəsinə 1917-ci ilin aprelində qoşulmasına baxmayaraq, hələ müharibənin əvvəlinə yaxın bir dövrdə ABŞ-ın yeni seçilən prezidenti Vudro Vilsona, hökumətin «Antanta» hərbi blokunda hərbi attaşesi olan polkovnik Xausun «...cənab prezident Osmanlı dövləti ilə birbaşa münasibətləri biz səfir Morgentau vasitəsi ilə qura bilərik...» sözüünə Vudro Vilson «...tezliklə Türkiyə adlandırılacaq bir şey olmayacaq» [10, 299] - deyə cavab vermişdi. ABŞ prezidentinin verdiyi bu birmənalı cavab yuxarıda söylənilən fikri bir daha təsdiq edir. Bu hadisədən 107 il keçsə də, ABŞ-ın Türk xalqına və Türkiyə dövlətinə münasibəti mahiyyət etibarı ilə dəyişməmişdir.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, I Dünya müharibəsində vuruşan dövlətlərin əsas hədəflərindən biri ikiye bölüşdürülmüş Azərbaycan və onun dünya neftçixarına mərkəzi olan Bakı idi.

Bu dövrdə Yaxın Şərqlə böyük hərbi qüvvə saxlayan Böyük Britaniya imperiyası heç bir dövlətə bu regiona buraxmaq istəməirdi. Böyük Britaniyanın Baş naziri Lloyd Corc öz memuarlarında yazırdı ki, «Biz o vaxt əl qoynunda oturmamışdıq». 1926-cı ildə İngiltərənin «Tayms» qəzeti 1918-ci ildə ingilislərin Bakıya qoşun yeritdikdən sonra buraya hansı məqsədlə gəldiklərini: «Biz gəlmişdik ki, Bakının neft mədənlərini zəbt eddik» - olduğunu öz səhifələrində açıq şəkildə etiraf etmişdi [6, 346]. Bu faktı da qeyd etmək lazımdır ki, neft Bakısını işğal etmək üçün ingilisləri buraya dəvət etmək üçün Qacarlar İrəni Ənzəli şəhərinə birinci qaraçar gəlib öz xidmətlərini təklif edən ermənilər olmuşdu. Lakin, qeyd etmək lazımdır ki, bütün bu qısa müddət ərzində baş verən hadisələrdən ən dəhşətli o idi ki, Cənubi və Şimali Azərbaycan ərazilərini öz aralarında bölüşdürən Böyük Britaniya və Rusiya imperiyaları Bakını əllərindən vermək istəməirdilər. İlk növbədə onu qeyd etmək lazımdır ki, Bakı neft sənayesində Böyük Britaniya və Çar Rusiyasının neft şirkətlərinin

xüsusi yerləri var idi.

Buna görə də Rokvellərdən maliyyə yardımı alaraq Rusiyada hərbi çevriliş yolu ilə hakimiyyəti ələ alan V.İ.Lenin, L.Trotski, F.Dzerjinski və digər bolşeviklər [13,] Bakını əldə saxlamaq üçün 1917-ci il dekabrın 16-da bolşevik və «Daşnaksütyun» partiyalarının üzvü S.Q.Şaumyanı Qafqazın fəvqaladə və səlahiyyətli komissarı təyin etdilər. Geniş səlahiyyətlər alan S.Q.Şaumyan, həm də Bakı Sovetinin sədri olduğu üçün ona V.İ.Leninin birbaşa göstərişi ilə 500 min rubl vəsait ayırmışdı [11, 199]. Bakıda hakimiyyəti ələ alan S.Q.Şaumyan Sovet Rusiyasının rəhbəri V.İ.Lenindən yeni tapşırıqlar alır. 1918-ci il fevralın 14-də V.İ.Leninin ona ünvanladığı teleqramda bu öz əksini tapmışdı [11, 200]. Mərkəzi hökumətdə Qafqaz məsələləri ilə məşğul olan İ.V.Stalin isə 19 mart 1918-ci ildə S.Q.Şaumyanı yazdığı məktubunda: «Bakını hərbi və maliyyə cəhətdən möhkəmləndirmək lazımdır...» fikrini ifadə etməkdə məqsədi Bakı neft rayonunu nəyin bahasına olursa olsun əldə saxlamaq idi [11, 200]. Bu məqsədlə V.İ.Leninin göstərişi və İ.V.Stalinin bilavasitə iştirakı ilə Bakı Sovetinə 30 milyon 800 min rubl maliyyə vəsaiti ayrılmış və Moskva hərbi dairəsindən neft şəhərinə 14 aeroplan, 2 zirehli qatar, 5 min tüfəng və hərbi dəstə göndərilmişdi [11, 200]. Sovet Rusiyasından hərbi və maliyyə yardımı olan Stepan Şaumyan 1918-ci ilin martın sonunda Bakı şəhərini əsl sahibi olan azərbaycanlılardan təmizləmək üçün soyqırımı cinayəti törətdi.

Moskva hərbi dairəsindən alınan silahlar, o cümlədən 5 min tüfəng Qafqaz cəbhəsinin müxtəlif bölgələrindən Bakıya gətirilmiş erməni əsgərlərinə paylanmışdı. Qeyd etmək lazımdır ki, 10-12 minlik Bakı Sovetinin tabeliyində olan qondarma «qırmızı qvardiya»nın 70 faizi ermənilərdən ibarət idi [6, 326].

Sovet Rusiyası Bakını əldə saxlamaq üçün ermənilərdən biri dəhşətli silah kimi istifadə edəcək Şimali Azərbaycan ərazisinin İrəvan, Naxçıvan, Zəngəzur, Qarabağ, Şamaxı, Quba, Lənkəran bölgələrində 300 000 nəfərdən çox azərbaycanlının soyqırımını təşkil etmişdir. Bu məsələdə erməniləri öz tərəflərinə çəkmək istəyən Böyük Britaniya, ABŞ və hökumətləri də onlara maliyyə yardımı ilə bərabər, həm də hərbi təlimlər keçirdilər. Sovet Rusiyası 1918-ci ilin iyulun əvvəlində Bakıda vəziyyətin ağırlaşdığından xəbər tutduqdan sonra Şaumyanın ünvanına bir sıra müraciətlər ünvanlayır. Bu müraciətlərdən biri onun Bakı Neft Komitəsinə sədr təyin etdiyi Ter-Qabrelyana ünvanlanmışdı. V.İ.Lenin tərəfindən vurulan teleqramda: «Bundan əlavə siz Ter əgər hücum təhlükəsi olarsa, o Bakını tamamilə yandırmaq üçün hər şeyi hazır etsin və bunu mətbuatda çap etdirdirsin» [12]. Bu teleqramdan sonra Lenin tərəfindən S.Şaumyanın ünvanına 50 milyon rubl maliyyə vəsaiti də göndərilmişdir ki, ondan istifadə edərək Bakının yandırılmasını həyata keçirsin. Bakıda törədilən türk-müsəlman soyqırımı cinayətini gizlədərək ona «Vətəndaş müharibəsi» donu geyindirən də məhz Stepan Şaumyan 1918-ci il aprel ayının 13-də Moskva, Sovet Rusiyasının rəhbəri V.İ.Leninə göndərdiyi məktubda 30-31 mart və 1 aprelə Bakı şəhərində şiddətli vuruşma olmuşdur... Bir tərəfdən Sovet Qırmızı Qvardiyası, bizim təşkil etdiyimiz Beynəlmilət Qızıl Ordu, Qırmızı Donanma və erməni milli hissələri, o biri tərəfdən «Musavat» partiyasının başçılıq etdiyi... müsəlman «Vəhşi diviziyası» və silahlı müsəlman quldur dəstələri vuruşdular. Biz də Aviasiya məktəbinin hidroaeroplanları da kömək etdi. Düşmənlə tamamilə darmadağın etdi... Düşmənlə tamamilə darmadağın edilmişdir... Onlar Bakıda üstün gəlsəydilər, səhəri Azərbaycanın paytaxtı elan edər, bütün qeyri-müsəlman ünsürlər tərkisilahlı edilib qırılardı» [6, 332]. Məktubun məzmunu belə bir fikri söyləməyə əsas verir ki, Sovet Rusiyasından xüsusi tapşırıq alan bu cəlladın əsas məqsədi Azərbaycan xalqına divan tutaraq onu öz doğma torpağından mərhum etmək və sərvətlərini ələ keçirmək idi. Onun şəhərin müsəlman əhəlisinə divan tutarkən Moskva hərbi dairəsindən gəndərilən aeroplanlardan istifadə edildiyini etiraf etməsi faktı belə bir fikri qəti surətdə təsdiq etməyə əsas verir ki, bu cəllad Azərbaycanlıların soyqırımını təşkil etmək sifarişini Sovet Rusiyası rəhbərliyindən almışdı. Digər bir təkzib edilməz fakt odur ki, Bakının milli qüvvələr tərəfindən gələcək Azərbaycan dövlətinin paytaxtı elan etməsindən qorxuya düşən bu cəlladlar buna yol verməmək üçün Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımı cinayəti törətdilər. Cinayətkar sovet hökumətinin nəyin bahasına olursa olsun Bakını əldə saxlamaq istəyini təsdiq edən fakt Almaniyanın İstanbuldakı konsulunun 1918-ci il iyul ayının əvvəlində öz hökumətinə təqdim etdiyi hesabatında da öz əksini tapmışdır. Konsul bolşeviklər tərəfindən Bakını güclü müdafiəzə edildiyini qeyd edir və «Bakı məsələsi» ilə bağlı Sovet Rusiyası ilə danışıqlar aparacağı təklif edərək yazırdı:

«Əgər biz bolşeviklərlə sazişə gələ bilsək, onda Bakının neft mədənləri və neft ehtiyatları bütövlükdə əlimizə salamət keçəcək. Əgər bunun əksinə olaraq, bolşeviklər şəhəri tərk etməyə məcbur olsalar, mədənləri yandıracaqlar, onda nə biz, nə də türklər neft ehtiyatlarından istifadə edə biləcəyik. Onlarsız isə Qafqaz dəniz yollarının istismarı tezliklə dayanacaq» [6, 347]. Bu fikri daha başqa bir fakt da təsdiq edir. 1918-ci ilin iyulunda İstanbulda kofiransda iştirak edən Azərbaycan XC-ti nümayəndə heyətinin rəhbəri M.Ə.Rəsulzadənin M.H.Hacımskiyə məktubunda qeyd edirdi: «Sizə məlumdur ki, neft haqqında məsələ Azərbaycanın çox Türkiyə-Almaniya məsələsidir» [2, v. 2]. Məsələnin maraqlı tərəfi odur ki, I Dünya müharibəsində vuruşan dövlətlərin, o cümlədən Böyük Britaniya hökumətinin də planlarında Bakını işğal etmək xüsusi əməliyyat planı var idi və onu həyata keçirməyi Qacarlar İrəvanın Ənzəli limanında yerləşən ingilis hərbi dəstəsinin komandanı general Lionel Denstrillə tapşırırdı.

Qeyd etmək lazımdır ki, Bakı Sovetindən hakimiyyəti təhvil alan qondarma Dəntrokaşpi hökumətinin üzvləri olan eserlər, məncşeviklər və erməni daşnakları Bakı şəhərini əllərində saxlamaq üçün Böyük Britaniya qoşunlarının dəvət olunması məqsədi ilə erməni daşnaklarından ibarət nümayəndə heyətini Qacarlar İrəvanın Ənzəli şəhərinə göndərmişdilər. Ermənilər general G.Denstvillin komandanlığı altında 20 min nəfərlik Böyük Britaniya qoşununun Bakıya gələcəyini gözləyirdilər. Lakin, avqustun 4-də Bakıya cəmi 1000 nəfərlik hərbi dəstə daxil oldu və şəhərdəki vəziyyətlə tanış olduqdan sonra, həmin ayın 24-də general G.Denstrivill şəhəri tərk etmək haqqında qərar qəbul etdi. Sentrokaşpi qondarma hökumətinin zəifliyi və xüsusilə də erməni daşnaklarının özbaşınalığının geniş miqyas alması ingilis komandanlığını belə bir qərar qəbul etmək qənaətinə gətirirdi. Digər əsas səbəb isə Birləşmiş Qafqaz İslam Ordusunun Bakı şəhərini azad etmək istiqamətində həyata keçirdiyi uğurlu hərbi əməliyyatlar idi. Artıq 1918-ci ilin avqustun sonunda ingilis komandanlığı müqavimət göstərməyin heç bir əsası olmadığını anlamışdılar. Buna görə də onlar Ənzəli limanına dönərək ermənilərin müqaviməti ilə rastlaşdılar və onların hərbi hücumuna məruz qalaraq 47 nəfər itki verdilər. Lakin bu, heç də uzun sürmədi.

L.Denstervill Bakıdakı eser, məncşevik və daşnaklarla əlaqə yaratdı ki, şəhərin işğalı planını hazırlamaqda və həyata keçirməkdə onlardan yardım alsın [6, 326].

İngilis komandanlığının fəaliyyəti nəticəsində neftçıxarma sahəsinə vurulan zərər 45 milyon rubl, o cümlədən neftdaşımada dəyən zərər 157,55 milyon rubl. Təşkil etmişdi. Bütövlükdə isə ümumi hasılatda dəyən zərər isə 220,57 milyon təşkil etmişdi [6, 416]. İngilis komandanlığının 1918-ci ilin dekabrından 1919-cu ilin iyulundakı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Dəmir Yolu İdarəsinə sərəmsi, yükdaşıma və o cümlədən maye yanacaq daşınması üzrə yığılan borcu 26465929 rubl 75 qəpik idi. Bütövlükdə isə əldə olan rəsmi sənədlərə əsasən İngilis komandanlığının AXC hökumətinə olan ümumi borcunun 25734220 rubl 64 qəpiyi hökumətin 354 sayılı cari hesabına köçürüldükdən sonra, qalan borcun miqdarı 52 200 150 rubl 39 qəpik təşkil edirdi [6, 416]. Bütövlükdə isə 1918-ci ilin dekabrından 1919-cu ilin avqustunadək olan müddət ərzində 113,5 milyon rubl dəyərində 30 milyon pud neft ingilis hərbi komandanlığı tərəfindən Azərbaycandan aparılmışdır [8, 41].

Bundan əlavə İngilis komandanlığının sərəmsi ilə göstərilən müddət ərzində ağ neft kəməri və dəmir yolu ilə Bakıdan göndərilən bütün növ neft məhsullarının ümumi həcmi 29830989 pud 37 funt olmuşdur ki, onun da 19552316 pud 33 funtunun hansı ünvanə göndərildiyi məlum deyildir. Bütün bunlar 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş AXC hökumətinə və Azərbaycan xalqına Böyük Britaniya imperiya nümayəndələrinin ilk növbədə dövlət və hərbi xidmətlərinin hansı münasibət göstərdiklərini bir daha təsdiq edir.

Böyük Britaniya Osmanlı dövlətinin məğlub olaraq 30 oktyabr 1918-ci ildə imzaladığı Mudros müqaviləsindən sonra türk qoşunlarının Cənubi Qafqaz, ilk növbədə isə neft Bakısını tərk etməyi tələb etdi. Böyük Britaniya qoşunlarının komandanı general Tomson Bakı limanında AXC-nin dövlət bayrağını təhqir edərək bu «əsgi parçasını» çıxarıb atmağı tələb etdi. Şəhəri ələ keçirdikdən sonra AXC hökumətinə etinasızlıq göstərən general Tomson ondan Müdafiə Nazirliyinin Bakı şəhərindən çıxarılmasını tələb etdi və şəhərin özünü və onun neft mədənlərini Böyük Britaniya dövlətinin mülkü olduğunu elan etdi. Lakin 1918-ci il dekabrın 28-də yenidən təşkil olunmuş hökumətin başçısı Fətəli xan Xoyskininin gərgin səyləri nəticəsində ingilis komandanlığı ilə normal münasibətlər qurmaq mümkün oldu və general Tomson onu Azərbaycanda yeganə qanuni

hakimiyyət olduğunu qəbul etdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis işğalı nəticəsində Azərbaycan neft sənayesinə ağır zərbə vuruldu. Bakı Soveti qoşunlarının bombardmanı və ingilislərin hərbi müdaxiləsi nəticəsində neft sənayesinə dəyən zərərin miqdarı 21 milyon 548 min rubl təşkil edirdi [9, 415].

1918-cu il noyabrın 17-də «Bakı və onun neft mədənlərini işğal etmək» [3, 49] niyyəti ilə Böyük Britaniya qoşunları yenidən Bakıya daxil oldu.

Bakı neftini ələ keçirmək niyyəti o zaman yanacaq və digər neft məhsullarına kəskin ehtiyacı olan I Dünya müharibəsinin başlanmasının təşəbbüskarı Almaniya hökumətinin planlarında da xüsusi yer tuturdu. Alman generalı Ludendorf hesab edirdi ki, Qafqaz ələ keçirməklə iqtisadi cəhətdən gücləndirmək üçün, onun açıqcasına etiraz etdiyi kimi, almanlara «Bakıya gəlib çıxmaq» lazım idi. Almanyanın Qafqazı, o cümlədən Bakını ələ keçirmək cəhdlərinin ciddiliyi və ona böyük əhəmiyyət verdiyini Almaniya Baş qərargahının 1918-ci ilin iyul ayında Belçikanı Spa şəhərində keçirilmiş məxfi müzakirələrinin sənədləri də aşkar şəkildə tənqid edir. Müzakirələrdə Kayzer II Vilhelm, Hindenburg, Ludendorf və digər hərbiçilər iştirak etmişdilər. 1918-1920-ci ilin aprelin sonundakı AXC hökumətinin göstərdiyi bütün səylərə baxmayaraq Sovet Rusiyası Bakı neftinə sahib olmaq niyyətində əl çəkməyərkən onu de-jure tanımaqdan imtina etdi və 1920-ci il aprelin 28-də Bakı Sovet Rusiyasının XI Qırncı Ordusu tərəfindən işğal olundu.

Bundan əlavə 1919-cu il Paris Sülh Konfransında iştirak edən AXC nümayəndə heyətinin sədri Ə.M.Topçubaşovun göstərdiyi bütün səylərə baxmayaraq AXC və digər Avropa ölkələri tərəfindən de-jure tanınmadı. AXC-nin siyasi taleyini həllində Bakı neftində güclü mövqelərə malik «Nobel qardaşları» şirkəti və onun səhmlərini alan Rokfellerlə məxsus «Standart oyl» Rotşildlərlə məxsus «Xəzər-Qara və Dəniz neft-sənaye və ticarət cəmiyyəti», ingilis kapitalına məxsus «Royal Datch Shell» şirkətlərinin tutduqları mövqe isə xüsusi yer tutur. Bu mövqe AXC-nin siyasi taleyində həlledici rol oynadı.

Qeyd etmək lazımdır ki, AXC-nin bütün rəhbərləri neftin ölkənin siyasi taleyində tutduğu yeri dərindən dərk edir və bundan maksimum dərəcədə istifadə etməyə çalışırdılar. AXC-nin Xarici İşlər Naziri M.H.Hacımskinin 1918-ci il iyul ayının əvvəlində İstanbula M.Ə.Rəsulzadəyə ünvanladığı məktubunda Almaniya və Osmanlı dövlətinin Bakı nefti ilə bağlı maraqlarının Azərbaycan hökuməti tərəfindən nəzərə alınacağı söyləməyi xahiş etmişdi. O, yazırdı: «Türkiyə, Azərbaycan və Almanyanın maraqlarının uzlaşdırılması üçün zəmin tapır. Bu zəmin Bakı nefti haqqında iqtisadi razılaşmadan ibarətdir. Burada güzəştlərə getmək olar».

Göründüyü kimi, AXC təmsilçilərinin keçirdikləri bütün diplomatik görüşlərdə, yazdıqları rəsmi məktublarda, apardıqları danışıqlarda Bakı nefti məsələsi əsas məsələ olaraq Cümhuriyyətin siyasi taleyində xüsusi yer tutduğu aydın görünür.

Bakı neftinin AXC-nin siyasi tabeliyində oynadığı roldan bəhs edərkən burada ABŞ dövlətinin mövqeyini barədə fikir söyləməyə mütləq ehtiyac vardır. Belə ki, ABŞ şirkətləri XIX əsrin sonu-XX əsrin 1920-ci ilə qədərki dövrdə Bakı neft sənayesində rəsmi olaraq təmsil olunmasalar da, göstərilən müddət ərzində həmişə buraya maraq göstərmişlər. Bu baxımdan ABŞ-ın Rokfellerlə məxsus «Standart Oyl» şirkətinin fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. ABŞ hökumətinə çox güclü təsir gücünə malik Rokfellerin atdığı addımlar, 1918-ci ildə «Nobel qardaşları yoldaşlığı» şirkətinin səhmlərini «Standart oyl» şirkəti tərəfindən alınması, 1919-cu ildə ABŞ hökuməti tərəfindən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə bağlı həyata keçiriləcək siyasətin formalaşdırılmasına dair arxiv sənədləri ilə tanışlıq ABŞ dövlətinin 1920-ci ilin yayına qədər bu regionda yeritdiyi siyasətin mahiyyətini anlamağa imkan verir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə bağlı məsələ qalib dövlətlərin, ilk növbədə ABŞ Prezidenti Vidro Vilsonun təklifi ilə 1919-cu ilin mayın 2-də Dördlər Şurasının iclasında müzakirə olunmuş və AXC-ti nümayəndə heyətinin Parisə buraxılması tələb olunmuşdu. Qeyd etmək lazımdır ki, Vidro Vilson Parisə yola düşərkən O, «Standart Oyl»un sahibi Rokfeller tərəfindən qəbul edilir, ona AXC nümayəndə heyəti ilə görüşmək təlimatı verilsə də, ABŞ hökuməti tərəfindən onun de-yure tanınması qadağan edilir. Məsələnin maraqlı tərəfi odur ki, burada məqsəd, nəyin bahasına olursa olsun, Bakı neftini ələ keçirmək istəyən Rokfellerin təklifi ilə gerçəklik əsas rəqibi olan Böyük Britaniya neft şirkətlərini təmsilçisi H.Deterinqvə qarşı mübarizə aparmaq üçün XX əsrin əvvəlində dünya maliyyəsi məsələləri üzrə məşhur saxtarkar və

fırılacaqı Harri Tsinkler bu işə cəlb olunur. 1920-ci ildə İstanbulla gələrək Çar generalı Frangell ordusunda xidmət etmiş ehtiyatda olan zabitlər də daxil olmaqla 8000 nəfər şəxsi öz ətrafında toplayan Henri Sinfeler buradakı Bakı istiqamətində hərəkət etmək və neft mərkəzini Sovet Rusiyasının hərbi sənayesi cəynağından qoparmaq kimi xəyali bir plan hazırlayır. Lakin bu planın qarşısı Osmanlı dövləti tərəfindən alınmışdı [9, 296].

1919-cu ilin mayında Parisə gələn AXC-tinin nümayəndə heyətinin Ə.M.Topçubaşov başda olmaqla üzvləri ABŞ Prezidenti Vudro Vilsonun tövsiyyəsi ilə ABŞ-ın Osmanlı dövlətindəki keçmiş səfiri Henri Morgentan ilə görüşür. 28 may 1918-ci ildə keçirilən bu görüş bir neçə saat çəkir. Nümayəndə heyətinin rəhbəri AXC-ti parlamentinin de-jure tanınmasını və ikitərəfli münasibətlərin qurulmasını təklif etsə də, Rokfellerin mövqeyi və işini görür [1, 7]. ABŞ hökuməti regionu dərinədən öyrənmək üçün «Qafqazda Amerika administrasiyasının yardım Komitəsi» yaradıldı və öz nümayəndələri olan V.N.Haskel, Con Rondolf və Ceyms Rey kimi şəxsləri olan V.N.Haskel sentyabrın 1-də Naxçıvanda ABŞ dövlətinə tabe olan general-qubernatorluğunun yaradılmasına böyük ehtiyac olduğunu söylədi. Əldə alan arxiv sənədləri belə bir fikri söyləməyə səs verir ki, AXC-nə məxsus əraziləri nəzarətə götürən ABŞ dövlətinin hərbi-siyasi missiyasının əsas məqsədi Ermənistanı hərbi-siyasi və maliyyə yardımı göstərilməklə bərabər, guya Cənubi Qafqaz xalqları arasında baş verə biləcək münasibətlərin guya qarşısının alınması idi, lakin əslində bu belə deyildi. 1919-cu il sentyabrın 5-də Ermənistan parlamentində çıxış edən V.H.Haskel iki ölkə arasında yaranmış hərbi-siyasi gərginliyin artmasında AXC hökumətini ittiham edir və ABŞ hökuməti tərəfindən Ermənistanı yardım ediləcəyini vəd etdikdən sonra, AXC hökuməti üzvləri ilə keçirdiyi görüşdə isə onun adından deyilənlərin yalan və böhtan olduğunu söyləyir [4, 109]. Bütün bunlar ABŞ dövlətinin AXC-nə qarşı hansı siyasi mövqə nümayiş etdiyini açıq-aydın göstərir. Tarixdə varislik prinsipinə istinad edərək, birmənalı şəkildə söyləmək olar ki, AXC-nin yaradılmasından 100 il ötsə də, 70 illik sovet işğalından sonra çox ağır itkilər və məhrumiyyətlər hesabına öz dövlət müstəqilliyini bərpa edən Azərbaycan xalqı, 1992-ci ildən bu günədək Qərb ölkələri, o cümlədən ABŞ, Fransa, Böyük Britaniya, RF və digər böyük xristian ölkələri tərəfindən həyata keçirilən ikili standartlar siyasəti ilə hər addımda qarşılaşmaqda davam edir. Lakin bütün bunlara baxmayaraq Ümummilli lider Heydər Əliyevin məmar olduğu müasir Azərbaycan dövləti, bütün maneələri dəf edərək, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında öz beynəlxalq mövqelərini möhkəmləndirmiş və Cənubi Qafqaz regionunun lider dövlətinə çevrilmişdir.

BAKU OIL AND POLITICAL DESTINY OF THE AZERBAIJAN PEOPLE'S REPUBLIC

Summary

This article is devoted to the role of Baku oil in the political history of Azerbaijan, including the Azerbaijan People's Republic that occupied the main place in the history of national statehood, which existed during 1918-1920 years. The author, on the basis of archival materials, scientific literature and periodicals, was able to clarify the role of the Baku oil in the political history of the Azerbaijan People's Republic.

БАКИНСКАЯ НЕФТЬ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ СУДЬБА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Резюме

Данная статья посвящена истории роли Бакинской нефти в политической истории Азербайджана, в том числе Азербайджанской Народной Республики. Занимавшая основное место в истории национальной государственности просуществовавший в течение 1918-1920 годов. Автор на основе архивных материалов, научной литературы и периодической печати сумел внести ясность роли Бакинской нефти политической истории Азербайджанской Народной Республики.